

**Житомирський медичний інститут
Житомирської обласної ради**

Кафедра «Сестринська справа»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчальної роботи
Гордійчук С.В.

«31» серпня 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЛІДЕРСТВО В МЕДСЕСТРИНСТВІ

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Галузь знань: 22 Охорона здоров'я

Спеціальність: 223 «Медсестринство»

Освітньо-професійна програма: «Екстрена медицина»

Вид дисципліни: обов'язкова

Мова викладання: державна

Форма навчання: денна

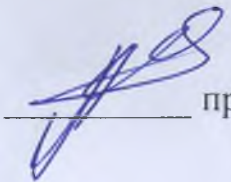
2021 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Менеджмент та лідерство в медсестринстві» для здобувачів вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 223 «Медсестринство», освітньо-професійної програми «Екстрена медицина», освітнього ступеня бакалавр.
«27» серпня 2021 року.

Розробник: Шигонська Н.В., к.п.н., доц., доцент кафедри «Сестринська справа».

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри «Сестринська справа»

Протокол № 1 від «31» серпня 2021 року

Завідувач кафедри проф, д.м.н., Заболотнов В.О.

Схвалено методичною радою Житомирського медичного інституту ЖОР, для здобувачів вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 223 «Медсестринство», освітньо-професійної програми «Екстрена медицина».
Протокол № 1 від «31» серпня 2021 року

Узгоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Екстрена медицина»

Гарант ОПН мед.н. Можарівська А.А.

Голова Гордійчук С.В.

Перезатверджено

« ____ » _____, 20 ____ р.

« ____ » _____, 20 ____ р.

« ____ » _____, 20 ____ р.

« ____ » _____, 20 ____ р.

1. Мета вивчення дисципліни

Сучасні глобалізаційні та трансформаційні процеси прямо або опосередковано впливають на усі сфери життя суспільства. Особливо, вони дотичні до процесів, що впливають на якість життя суспільства в цілому та окремої людини, зокрема.

Відповідно, особливого значення набувають процеси спрямовані на забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я як у світі так і в Україні. Таким чином, сучасна система медичної допомоги потребує підготовки висококваліфікованих фахівців, лідерів та ефективних менеджерів, які будуть володіти компетенціями не тільки надання медичних послуг, але й формування стратегічного бачення функціонування системи охорони здоров'я спрямованого на збереження здоров'я як людей так і суспільства, в цілому. Це зумовлює актуалізацію та перегляд підходів до підготовки медсестринських кадрів.

Саме тому, зміст дисципліни «Менеджмент та лідерство в медсестринстві» розкриває сутність та особливості менеджменту, організації управлінської діяльності у закладах охорони здоров'я, особливостей професійної взаємодії, на принципах етики, направлених на формування умінь у майбутнього спеціаліста приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Згідно з вимогами Стандарту вищої освіти та Освітньої професійної програми підготовки бакалавра з екстреної медицини дана дисципліна забезпечує набуття студентами компетентностей.

Загальні:

- Здатність навчатися та самонавчатися.
- Здатність бути критичним та самокритичним.
- Здатність діяти на підставі етичних суджень.
- Здатність знаходити, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел.
- Здатність застосовувати знання на практиці.
- Здатність працювати в команді та брати на себе відповідальність.

- Здатність до абстрактного та аналітичного мислення й генерування ідей.
- Здатність до конструктивної взаємодії з іншими людьми, незалежно від їх походження та особливостей культури, і поваги до різноманітності.
- Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- Відповідально ставитися до завдань і обов'язків.

Спеціальні (фахові):

- Здатність прийняти рішення про обсяг допомоги та госпіталізацію
- Здатність передавати до відділення екстреної медичної допомоги інформацію про процес надання медичної допомоги пацієнту на місці події та протягом транспортування до відділення, при необхідності допомагати персоналу відділення екстреної медичної допомоги.
- Здатність дотримуватися принципів медичної деонтології, забезпечувати збереження лікарської таємниці та постійно удосконалювати свій професійний рівень.

1.1 Обсяг дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 3	Галузь знань 22 Охорона здоров'я	Обов'язкова
Модулів – 1	Спеціальність: 223 «Медсестринство»	Рік підготовки: 3-й
Змістових модулів – 2		Семестр
Загальна кількість годин - 90		6-й
Тижневих годин для заочної форми навчання: аудиторних – 48 самостійної роботи студента – 42		Освітній ступінь: бакалавр
	Практичні, семінарські 36 год.	
	Лабораторні - год.	
	Самостійна робота 42 год.	
	Вид контролю: ПМК	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 48год /42 год (53.3 % 46.7%)

1.2 Статус дисципліни

Обов'язкова.

1.3 Передумови для вивчення дисципліни

Зміст окремих структурних компонентів дисципліни частково ґрунтується на так дисциплінах: «Медичне та фармацевтичне товарознавство», «Основи медсестринства», «Медична інформатика».

Певним чином інтегрується з такими дисциплінами як «Економіка охорони здоров'я. Маркетинг медичних послуг», «Методологія науково-дослідної роботи», «Юридичні та правові аспекти дій парамедика», «Історія медицини та медсестринства», «Психологія людини в екстремальних ситуаціях», «Психічне здоров'я» та закладають фундамент для подальшого засвоєння студентами знань та умінь з циклу дисциплін професійної і практичної підготовки.

1.4 Очікувані результати навчання

Очікувані результати навчання, після вивчення дисципліни, згідно із затвердженим стандартом та освітньо-професійної програми, це:

- Знати і розуміти роль та обов'язки парамедика в системі екстреної медичної допомоги.
- Знати і розуміти доцільне застосування сукупності навичок (вмінь), медичних засобів, втручань та дій для забезпечення пацієнту/клієнту гідного ставлення, приватності/інтимності, конфіденційності, захисту його прав, фізичних, психологічних та духовних потреб на засадах транскультурального підходу, толерантної та неосудної поведінки.
- Продемонструвати здатність використовувати належні комунікативні навички та поведінку з пацієнтом, його родиною, колегами та персоналом медичних закладів, у т.ч. однією із поширених європейських мов.

-

1.5 Критерії оцінювання результатів навчання

Поточне тестування та самостійна робота								ІДРС	ПМК (підсумковий модульний контроль)	Сума (залік)
Модуль 1										
Модуль 1								4	40	100
П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8			
7	7	7	7	7	7	7	7			
60										
Модуль 1	Поточний контроль				ІДРС					
	Теоретичні знання	Практичні знання та навички	Самостійна робота							
П1	2	3	2							
П2	2	3	2							
П3	2	3	2							
П4	2	3	2							
П5	2	3	2							
П6	2	3	2							
П7	2	3	2							
П8	2	3	2							
Всього	16	24	16	4						
Разом сума балів за поточний МК	60									
Підсумковий МК	40									
Разом сума балів за засвоєння модуля	100									

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент на одному практичному занятті при вивченні модуля – 7 балів, при

Модуль 1:

«5» – 7 балів,

«4» – 6-5 балів,

«3» – 4 балів,

«2» – 3 бали і менше.

Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент для допуску до підсумкового модульного контролю при модуля – 32 балів.

Самостійна робота, яка передбачена в темі поряд з аудиторною роботою оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті в 2 бали.

Бали за індивідуальні завдання нараховуються студентові лише при успішному їх виконанні та захисті. Кількість балів, яка нараховується за різні види індивідуальних завдань, залежить від їх обсягу та значимості. Вони додаються до суми балів, набраних студентом за поточну навчальну діяльність у модулі (максимальна кількість – 4 бали у модулі).

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

1.6 Засоби діагностики результатів навчання

ПМК.

2. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1.

Змістовий модуль 1.

Загальні основи менеджменту.

Тема 1. Загальні основи менеджменту. Роль менеджера в діяльності організації

Тема 2. Організація як об'єкт менеджменту.

Змістовий модуль 2.

Структура управління в ОЗ

Тема 3. Структура управління в охороні здоров'я

Тема 4. Інформаційне забезпечення управління. Функції управління

Тема 5. Управління конфліктами та стресами. Управління кадрами.

Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я.

2.1 Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	денна форма				
	усього	у тому числі			
л		п	лаб	с.р.	
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1. Загальні основи менеджменту					
Тема 1. Загальні основи менеджменту. Роль менеджера в діяльності організації		4	8		6
Тема 2. Організація як об'єкт менеджменту..		1	4		4
Разом за змістовим модулем 1		5	12		10
Змістовий модуль 2. Структура управління в ОЗ					
Тема 3. Структура управління в охороні здоров'я.		1	4		8
Тема 4. Інформаційне забезпечення управління. Функції управління		2	8		12
Тема 5. Управління конфліктами та стресами. Управління кадрами. Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я.		4	8		12
ПМК			4		
Разом за змістовим модулем 2		7	36		32
Всього годин	90	12	36		42

2.2 Тематичний план лекцій

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
Модуль 1		
1	Загальні основи менеджменту.	2
2	Роль менеджера в діяльності організації.	2
3	Організація як об'єкт менеджменту. Структура управління в охороні здоров'я.	2
4	Інформаційне забезпечення управління. Функції управління Функції управління: управлінські рішення. Планування, облік та контроль як функції управління	2
5	Управління конфліктами та стресами. Управління кадрами	2
6	Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я.	2
Всього		12

2.3 Тематичний план практичних занять

№ з/п	Тема	К-сть годин
Модуль 1		
1.	Загальні основи менеджменту	4
2.	Роль менеджера в діяльності організації	4
3.	Організація як об'єкт менеджменту	4
4.	Структура управління в охороні здоров'я	4
5	Організація управлінської праці. Управлінська інформація та її види. Інформаційне забезпечення управління.	4
6	Функції управління. Управлінське рішення. Облік та контроль	4
7	Види та суть конфліктів. Управління конфліктами та стресами. Управління кадрами	4
8	Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я.	4
9	Підсумковий модульний контроль	4
Всього		36

2.4 Тематичний план самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	К-ть годин
Модуль 1		
1.	Системний підхід в менеджменті	2
2.	Оцінка менеджерських здібностей та визначення здібностей до управління	4
3.	Гендерний аспект управлінської діяльності	4
4.	Інформаційне забезпечення управління. Види документів	4
5.	Управління кадрами. Перепідготовка медичних кадрів. Безперервний професійний розвиток	4
6	Поняття, особливості та організація управлінської праці	4
7	Поділ та кооперація праці апарату управління.	4
8	Функції основних структурних елементів управління в системі охорони здоров'я	4
9	Роль управлінських рішень в процесі управління. Стресові ситуації та управління ними	4
10	Управління конфліктами. Причини конфліктів.	4
11	Організація меднаради та медичного семінару	4
Всього		42

2.5. Зміст програми

Модуль 1.

Змістовий модуль 1.

Загальні основи менеджменту.

Лекція

Тема 1. Загальні основи менеджменту.

У результаті вивчення даної теми студент повинен знати: Різні підходи до трактування поняття “менеджмент”. Диференціація менеджменту та управління. Еволюція та основні теорії менеджменту: передфаза, школа наукового управління, школа адміністративного управління, неокласична школа управління, біхевіористська школа управління, школа системного управління.. Основні підходи до сучасних концепцій менеджменту: процесний; системний; ситуаційний. Роль управління в охороні здоров’я України.

Самостійна робота: Системний підхід в менеджменті

Навчальна практика 1

«Загальні основи менеджменту».

В результаті опрацювання тематики на практичному занятті студенти закріплюють та поглиблюють знання за такими змістовими юнітами:

Основні підходи до сучасних концепцій менеджменту: процесний; системний; ситуаційний. Теорії менеджменту в системі охорони здоров’я. Засади менеджменту в Україні: етапи розвитку. Системний підхід у менеджменті. Трактування понять: “система”, “проблема”, “система охорони здоров’я”, “системний підхід”, “системний аналіз”. Особливості системи охорони здоров’я. Основні напрямки застосування системного підходу та системного аналізу в охороні здоров’я

Практичні навички:

- 1) Уміти застосовувати різні підходи у процесі управління
- 2) Уміти здійснювати системний аналіз

Лекція

Тема 2. Роль менеджера в діяльності організації.

Визначення поняття «менеджер». Оцінювання менеджерських здібностей та визначення придатності до управлінської діяльності. Лідерство, вплив та влада. Три підходи до визначення лідерства. Форми влади керівника над підлеглими. Типи поведінки менеджерів: автократичний, демократичний та

ліберальний. Типів діяльності керівників. Хибні авторитети. Інтегральний тип поведінки “ідеального” керівника. Концепції ролі керівника в діяльності організації.

Самостійна робота: Оцінка менеджерських здібностей та визначення здібностей до управління.

Навчальна практика 2

«Роль менеджера в діяльності організації.»

Нові концепції лідерства. Авторитет керівника як феномен лідерства. Стиль лідерства керівника. Взаємовідносини в колективі. Механізми формування морального та психологічного клімату в колективі. Соціально-психологічні шари колективу. Формальні та неформальні відносини в колективі. Принципи ведення ділової бесіди. Управлінська роль керівника. Ролі, які беруть на себе керівники.

Практичні навички:

1. Розрізнати типи менеджерів.
2. Уміти формувати лідерські якості в себе та підлеглих
3. Уміти оцінювати менеджерські здібності

Лекція

Тема 3. «Організація як об'єкт менеджменту. Структура управління в охороні здоров'я.»

Організація, як об'єкт менеджменту. Умови формування організації. Загальні характеристики організації системи охорони здоров'я. Класифікація організацій охорони здоров'я. Принципи формування мети. Характеристики формальних та неформальних організацій. Рівні культури організації. Особливості процесу розвитку організації. Управлінський цикл: аналіз ситуації, прийняття рішення, організація виконання рішення, контроль. Типи процесу управління: лінійний, коригований, розгалужений, ситуаційний, пошуковий. Характеристика основних типів структур управління, їхні переваги та недоліки. Структура управління лікувально-профілактичним закладом. Основні моделі системи охорони здоров'я: державна, страхова, приватно-підприємницька. Іноземний досвід організації управління в системі охорони здоров'я. Структура керівництва охороною здоров'я.

Самостійна робота: Гендерний аспект управлінської діяльності

Навчальна практика 3

«Організація як об'єкт менеджменту.»

Структура організації. Основні принципи ефективності організації. Ознаки організації охорони здоров'я: зовнішнє середовище, мета, візія, місія, планування роботи, склад та будова організації, міжорганізаційні відносини, зміни (оновлення та новаторство), стратегічне планування. Принципи формування мети, місії, візії. Характеристики формальних та неформальних організацій, формальних неформальних відносин. Рівні культури організації. Життєвий цикл організації

Практичні навички:

1. Уміти визначати візію, місію та мету організації.
2. Уміти здійснювати стратегічне планування організації на основі візії, місії та мети

Змістовий модуль 2.

Структура управління в ОЗ

Навчальна практика 4

«Структура управління в охороні здоров'я»

Структура управління лікувально-профілактичним закладом. Основні моделі системи охорони здоров'я: державна, страхова, приватно-підприємницька. Іноземний досвід організації управління в системі охорони здоров'я. Структура керівництва охороною здоров'я. Управлінський цикл: аналіз ситуації, прийняття рішення, організація виконання рішення, контроль. Типи процесу управління: лінійний, коригований, розгалужений, ситуаційний, пошуковий. Характеристика основних типів структур управління, їхні переваги та недоліки.

Практичні навички:

1. Розрізняти різні моделі систем охорони здоров'я

Лекція

Тема 4. Інформаційне забезпечення управління. Функції управління: управлінські рішення. Планування, облік та контроль як функції управління

Управлінська інформація та її види. Групи загальної номенклатури даних, що використовується в управлінні. Вимоги до інформації. Послідовність операцій управлінської інформації. Елементи ефективної комунікації. Типи найпоширеніших комунікаційних мереж: ланцюгова, У-подібна, кільцева, кругова, багатоканальна. Значення документів в управлінні. Види та форми офіційних документів, що стосуються медичної діяльності, їх зміст, мета, порядок оформлення та затвердження. Головні функції управління. Визначення понять «планування», «організація», «повноваження», «делегування», «мотивація», «контроль». Функції управлінських процесів в організаціях

охорони здоров'я: виробнича, комунікаційна, експлуатація, забезпечення життєздатності системи; пристосування; власне управління та влада. Роль управлінських рішень у процесі управління. Класифікація управлінських рішень. Вимоги до управлінських рішень. Організація прийняття рішень та їх реалізації. Етапи прийняття управлінських рішень (за М. Месконом): визначення проблеми, аналіз проблеми, визначення альтернативних рішень, оцінка альтернатив і вибір найкращої, виконання рішення і оцінка результатів.

Самостійна робота: Інформаційне забезпечення управління. Види документів. Поняття, особливості та організація управлінської праці. Поділ та кооперація праці апарату управління. Функції основних структурних елементів управління в системі охорони здоров'я

Навчальна практика 5

«Організація управлінської праці. Управлінська інформація та її види.

Інформаційне забезпечення управління.»

Особливості управлінської праці. Основні категорії кадрів управління. Навички, необхідні керівникові для здійснення управління. Поняття організації управлінської праці. Комплекс заходів наукової організації управлінської праці. Вимоги до організації робочих місць: інформаційні, економічні, ергономічні, гігієнічні, технічні. Поділ праці в апараті управління: функціональний, технологічний, кваліфікаційний. Нормування управлінської праці. Біоритми життєдіяльності людини: фізичний, психічний, інтелектуальний. Планування роботи апарату управління. Організація службових нарад. Класифікація нарад. Умови проведення ефективних службових нарад. Значення документів в управлінні. Види документів. Групи загальної номенклатури даних, що використовується в управлінні. Вимоги до інформації. Послідовність операцій управлінської інформації. Елементи ефективної комунікації. Типи найпоширеніших комунікаційних мереж: ланцюгова, У-подібна, кільцева, кругова, багатоканальна. Види та форми офіційних документів, що стосуються медичної діяльності, їх зміст, мета, порядок оформлення та затвердження. Особливості складання службових документів.

Практичні навички:

1. Уміти складати службові документи та вести документообіг
2. Формувати інформаційну складову процесу управління та забезпечувати інформаційний обіг.

Навчальна практика 6.

«Функції управління. Управлінське рішення. Облік та контроль»

Класифікація управлінських рішень. Вимоги до управлінських рішень. Облік та функції управління. Контроль як функція управління. Поняття та значення функцій управління. Головні функції управління. Етапи прийняття

управлінських рішень (за М. Месконом): визначення проблеми, аналіз проблеми, визначення альтернативних рішень, оцінка альтернатив і вибір найкращої, виконання рішення і оцінка результатів. Планування як функція управління. Цілі планування в менеджменті. Поняття стратегічного планування. Суть планування в системі охорони здоров'я. Мета планування галузі охорони здоров'я. Етапи процесу планування. Умови для успішного проведення планування в системі охорони здоров'я. Принципи збору і використання технічних даних при плануванні в системі охорони здоров'я. Облік як функція управління. Визначення та напрями здійснення обліку в системі охорони здоров'я. Види та характеристики ефективного контролю. Етапи ефективного контролю. Помилки контролю, яких слід уникати доброму керівникові.

Практичні навички:

- 1. Знати етапи прийняття рішень та дотримуватися їх послідовності у процесі управління*
- 2. Здійснювати облік та контроль у процесі управління*

Лекція

Тема 5. «Управління конфліктами та стресами. Управління кадрами»

Управління кадрами. Виникнення та суть конфлікту. Функціональні та дисфункціональні конфлікти. Види конфліктів. Психологічні мотиви для виникнення конфліктів. Особливості поведінки неформальних лідерів. Управління конфліктною ситуацією. Підбір та розміщення кадрів. Організація управління кадрами. Науково -практичні підходи до підбору та розміщення управлінських кадрів. Управління мобільністю кадрів в системі охорони здоров'я.

Самостійна робота: Роль управлінських рішень в процесі управління. Стресові ситуації та управління ними. Управління конфліктами. Причини конфліктів. Управління кадрами. Перепідготовка медичних кадрів. Безперервний професійний розвиток

Навчальна практика 7

«Види та суть конфліктів. Управління конфліктами та стресами.
Управління кадрами»

Виникнення та суть конфлікту. Стадії перебігу конфлікту. Структура конфлікту: об'єкт, суб'єктивні мотиви учасників конфлікту, привід, учасники — опоненти. Види конфліктів. Функціональні та дисфункціональні конфлікти.

Причини конфліктів. Управління конфліктною ситуацією. Роль обміну інформацією. Інтегруюча роль переговорів. Питання сумісності інтересів. Суть стресу. Стресові ситуації та управління ними. Науково-практичні підходи до підбору та розміщення кадрів. Оцінювання кадрів, аналіз їхнього якісного складу. Організація управління кадрами. Перепідготовка кадрів в охороні здоров'я. Управління мобільністю кадрів у системі охорони здоров'я.

Практичні навички:

1. Уміти розрізняти конфлікти за типами та керувати конфліктом
2. Уміти попереджувати конфлікт та знати методики керування стресом
3. Знати основні принципи БПР та уміти планувати професійну діяльність на основі принципів БПР

Лекція

Тема 6. «Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я».

Визначення понять “ліцензування” та “акредитація”. Ліцензування — необхідність на сьогодні. Видача ліцензій у сфері охорони здоров'я. Порядок видачі та отримання ліцензій. Терміни дії ліцензій та їх анулювання. Стандарти акредитації. Основна ідея закладена в систему акредитації. Акредитаційні стандарти. Акредитація лікувально-профілактичних закладів України. Порядок державної акредитації закладу охорони здоров'я.

Самостійна робота: Організація меднаради та медичного семінару

Навчальна практика 8

«Ліцензування та акредитація в охороні здоров'я».

Порядок здійснення ліцензування та акредитації в системі охорони здоров'я України. Система менеджменту ISO 9001:2015

Практичні навички:

1. Знати загальні положення та принципи менеджменту якості
2. Уміти здійснювати планування на основі визначених ризиків

ПМК.

3. Форма поточного та підсумкового контролю

1. Усне опитування.
2. Тестовий контроль.
3. Програмований контроль.
4. Підсумковий модульний контроль.

4. Рекомендовані джерела інформації

Базові:

1. Баєва О.В. Економіка та підприємництво в охороні здоров'я: навч. посіб. / О.В. Баєва, В.І. Чебан. – К. : Вид-во БДМУ, 2013. – 360 с.
2. Вороненко, Ю. В. Фінансовий менеджмент з основами економіки охорони здоров'я: навч.-метод. посіб./ Ю. В. Вороненко, В. М. Пашенко. - К. : "Медінформ", 2011. - 499 с.
3. Менеджмент і лідерство в медсестринстві: підручник / за ред. В. Й. Шатила. - К. : ВСВ Медицина, 2013. - 304 с Баєва О.В.
4. Шутов, М. М. Уроки управління. Книга 1: «Менеджмент, лідерство, підприємництво та бізнес в охороні здоров'я»: навч. посіб. / М. М. Шутов, С. М. Вовк, О. В. Швидкий; під ред. В. Й. Шатила. - Донецьк ; Житомир : ВІК, 2014. - 337 с
5. *Котлер Ф.* Основы маркетинга. Краткий курс: пер с англ. — 2017. – 164 с.
6. *Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В.* Основы Маркетинга. Второе европейское издание. — М., СПб., К.: Вильямс, 2017. – 726 с.
7. Всесвітня організація охорони здоров'я <https://www.who.int/home>
8. Міністерство охорони здоров'я <https://moz.gov.ua/>
9. ВООЗ. Европейский план действий по укреплению потенциала и услуг общественного здравоохранения. Режим доступа до ресурсу: <http://www.euro.who.int>.
10. Деминг Э. Выход из кризиса. Новая парадима управления людьми, системами и процессами М.: Альпина бизнес-букс – 2018 - 564 с.
11. Феськов, В. В. Основы менеджменту і маркетингу в стоматології: підручник / В. В. Феськов. - К. : ВСВ "Медицина", 2015. - 192 с.

Допоміжні:

12. *Вороненко Ю. В.* Менеджмент та лідерство в медсестринстві / Ю. В. Вороненко, О. Н. Литвинова Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 368 с
13. *Блэкуэлл Р., Миниард П., Энджел Дж.* Поведение потребителей: учебник. — 2015. – 245 с
14. Здоровье – 2020. Основы европейской политики и стратегия для XXI века [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euro.who.int/PubRequest?language=Russian>. – Название с экрана
15. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст: моногр. / В.Ф. Москаленко. – К. : Книга-плюс, 2008. – 320 с.

16. Методичні рекомендації щодо розрахунку потреби населення у медичній допомозі: Наказ МОЗ України від 15.07.2011 р. № 420 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc68202.html>

17. Надюк З.О. Ринок медичних послуг: роль держави у фінансуванні системи охорони здоров'я України / З.О. Надюк // Державне управління. – 2008. – №4 с. 100-103.

18. Про внесення змін до основ законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 07.07.2011р. № 3611-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3611-17>.

19. Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування: Постанова КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1075 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-2017-%D0%BF>

20. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони 1013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016>

21. Рейтингова оцінка стану охорони здоров'я населення, діяльності та ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я України: Наказ МОЗ України від 31.05.2002 № 197 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/reiting_vcilomu2.html

22. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uiph.kiev.ua/2017.pdf>

23. A New Leadership Development Model for Nursing Education [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S8755722318301534>

24. Leadership and Nursing Care Management [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=OTg1DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=management+and+leadership++in+nursing&ots=QrDutLnhUA&sig=rFsK5sAQa5ZPm9zzdkS0QtTAcjw&redir_esc=y#v=onepage&q=management%20and%20leadership%20%20in%20nursing&f=false

25. Communication and Interpersonal Skills in Nursing [Електронний ресурс]

–
Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=26yICwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=related:WiSG8WJEluoJ:scholar.google.com/&ots=6O0tpFtjnN&sig=1btvwdBcOQ81_49gKWskxDxMkxo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false